

KLÂSİK FIKİH LİTERATÜRÜNDE KADININ CEMAATLE İBADETİ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARDA FİTNE SÖYLEMİNİN ROLÜ -ELEŞTİREL BİR BAKIŞ-

Abdullah KAHRAMAN*

THE ROLE OF SEDITION PRONUNCIATION IN THE APPROACHES OF THE CLASSICAL FİQH LITERATURES TO THE WOMAN'S WORSHIP IN CONGREGATION (A Critical Approach)

During the Islamic history there have been formed some pronunciations. It is very significant to determine these pronunciations because of the fact that they influenced social and religious life of human beings. One of these pronunciations is sedition (fitne). The term of sedition is used often in the fiqh books as a negative concept. But it has not been defined correctly. The Muslim jurists based on sedition justification in their some convictions. Especially in the process of determining the relations between the man and women sedition had an important role. In this article we dealt with the role of sedition on the hindrance worship of women and man in the mosque together. We also compared the period of prophet with the following periods in this issue. Concurrently we dealt with the opinions of the Islamic jurists with a critical point of view.

GİRİŞ

İslâm'da hak ve yükümlülükler bakımından erkekle kadın arasında genel olarak fark gözetilmediği bilinmektedir. Nitekim Kur'ân insan olma bakımından kadın ve erkeğin eşit olduğunu ifade etmiş¹ ve üstünlüğün takvada olduğunu belirtmiştir.² Kur'ân'da insanın yaratılış serüveni anlatılırken, kadın ve erkekler farklı farklı ele alınmalarına rağmen, kadınlara ve erkeklere atfedilen değer konusunda önemli bir fark yoktur. Yani yaratılışla ilgili âyetlerde, kadınların erkeklerden daha fazla veya daha az kısıtlanmaya tâbi tutulduğuna dair herhangi bir imâ yer almamaktadır. Kur'ân ana konularını sunarken, kadını erkeğin bir türü olarak mütalâa etmez. Aksine erkek ve kadın, kendilerine aynı veya eşit itibar verilmiş, aynı veya eşit potansiyelle teçhiz edilmiş insan türünün iki kategorisidir. O halde Kur'ân, yaratılış, Kitâb'ın gayesi ve vadettiği mükâfat açısından kadın ve erkek arasında hiçbir ayırım yapmamıştır.³

* Doç.Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. kahraman@cumhuriyet.edu.tr

¹ en-Nisâ, 4/1.

² el-Hucurât, 49/13.

³ Âmine Vedûd Muhsin, *Kur'ân ve Kadın* (trc. Nazife Şişman), İstanbul 2000, 37, 62-63, 65-67.

Kur'ân'da kadınların ve erkeklerin yaptıkları işlerin karşılıklarını göreceklere ve yaptıklarının mükâfatını alma konusunda kadınların erkeklerle aynı haklara sahip oldukları zikredilmiştir.⁴

Arap diliyle inzal edilmiş olan Kur'ân anlatımlarında tabii olarak bu dilin özellik ve üslûplarını kullanmıştır. Dilin özelliklerinden dolayı Kur'ân'da bazen kadın-erkek kendilerine ait özel kalıplarla zikredildiği halde, zaman zaman da ortak bir ifade olmak üzere, *müzekker çoğul* kalıbı kullanılarak hem kadınlar hem de erkekler kastedilmektedir. Buna göre, Kur'ân'daki müzekker çoğul kalıp, sadece erkekleri kastettiğine dair belirgin bir işaret olmadıkça, hem erkekleri hem de kadınları eşit derecede ifade etmektedir. Meselâ, Kur'ân'da sıkça tekrarlanan "Ey inananlar" ifadesi yapı olarak müzekker çoğul olduğu halde inanan kadınları da kapsamaktadır.⁵ Yine kaynakların verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber devri kadınları, yaptıkları ibadetlerin kabul edilmemesi endişesiyle Hz. Peygamber'e başvurarak, neden Kur'ân'da, yaptıkları iyiliklerden bahsedilmediğini sormuşlardır. Bunun üzerine onların iyiliklerini sayan ve bu iyiliklerin kabul edildiğini ifade eden uzun bir âyet⁶ nazil olmuştur.⁷

Kur'ân'ın kadınlarla erkeklere aynı hakları verdiği alanların başında iman ve ibadet konuları gelmektedir. Buna göre kadın ve erkek arasında inanılacak hususlar ve inanma keyfiyeti bakımından hiçbir fark yoktur. İbadetler konusunda ise –kadınların fizyolojik yapılarından ya da fitratlarından kaynaklanan bazı geçici kısıtlamalar hariç-yine erkek ve kadınlar arasında fark gözetilmemiştir. Buna göre kadınlar erkeklerin yaptığı her ibadeti yapabilmekte hatta erkekler gibi namazlarını camide cemaatle kılabilmektedirler.⁸ Ancak kadınların cemaate katılması hususunda Hz. Peygamber dönemi ile daha sonraki dönemler arasında bazı farklılıkların meydana geldiği ve kadınların cemaat namazından, başta fitne olmak üzere, bir takım gerekçelerle engellendikleri görülmektedir. Bu makalede Hz. Peygamber döneminde kadınların cemaate katılması, daha sonra da bu yönde getirilen kısıtlamalar üzerinde duracağız. Ancak önce kadının cemaate katılmasına engel kabul edilen *fitne söylemi* üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

FİTNE KAVRAMI VE SÖYLEM HÂLİNE GELİŞİ

Fitne kavramı gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde sıkça kullanılan ve geçtiği yere göre anlam kazanan bir özelliğe sahiptir.⁹ Bu kelimenin en belirgin anlamları, imtihan

⁴ İlgili ayetler için bk. Âl-i İmrân, 3/195, en-Nisâ, 4/124, et-Tevbe, 9/72, en-Nahl, 16/97; el-Ahzâb, 33/35,73; el-Mü'min, 40/40, Muhammed, 47/19; el-Feth, 48/5; Hadîd, 57/12. Hukuk bakımından kadın ve erkeğin eşit olduğunu gösteren bir değerlendirme için bk. Carullah, Musa, *Hatun* (trc. Mehmet Görmez), Ankara 1999, 97; Şeltut, Mahmûd, *el-İslâmu akîdetün ve şeriatün*, Kahire 2001, 201, 218, 220, 223-228, 231-235.

⁵ Âmine Vedûd Muhsin, 23.

⁶ el-Ahzâb, 33/35.

⁷ el-Vâhidî, Ebu'-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-nüzûl*, Beyrut 1982, 204. Ayrıca bk. Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, İstanbul 1991, 110.

⁸ Konuyla ilgili rivâyetler için bk. Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Salât, 2, İydeyn, 15, 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 436; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Cum'a, 50-52; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, Beyrut 1970, III, 191, V, 298; İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn, Ebu'l-Ferec, *Ahkâmu'n-nisâ'*, Beyrut 1996, 65. Geniş bilgi için bk. Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'ân'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, İstanbul 1999, 65 vd.; Savaş, 110 vd.

⁹ Fitne kelimesinin çeşitli ayetlerde kazandığı farklı anlamlardan bir kısmı şöyledir: *Sınama, deneme ve imtihan* (Bakara, 2/102; Tâhâ, 40/85, 90, 131), *şirk, küfür, şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar* (Bakara, 2/191, 193, 217; Nisâ, 4/91), *sapıklık, sapma, sapırma* (Mâide, 5/41, 49; Sâffât, 37/162), *şeytanın hile ve tuzağı* (A-

etme, maddî ve manevî sıkıntı ve belâ ile sına, kandırma, gönlü çelme, şaşırtma ve büyümedir. Buradan hareketle insanın içine aşk ateşi düşürdüğü veya gönlünü çelip mantıklı düşünmesini engellediği için kadına *fettân* denilmiştir.¹⁰ Kavramın bu kadar çok anlama sahip olması, şer'î manasında da belli bir karışıklık oluşmasına yol açmıştır.¹¹

İslâm tarihinde fitne kavramı, net olmayan bu sebeple de bazı suiistimallere yol açacak şekilde ve olumsuz bir anlam taşıyarak yaygın olarak kullanılagelen bir tabir olmuştur. Özellikle siyasî alanda özgürlüklerin kısıtlanmasında ve meşruiyet şartı aranmaksızın mutlak itaatin sağlanmasında fitne hep araç olarak kullanılmış, fitne ithamı ile muhaliflere gözdağı verilmesi yoluna gidilmiştir. Fitnenin katilden (öldürmeden) daha kötü bir şey olduğu zihinlere nakşedildiğinden, insanlar fitneci damgasını yememek için çoğu kez çekingen davranmayı tercih etmişlerdir.¹²

Fıkıh kitaplarında fitne kavramı yer yer kullanılmakla birlikte,¹³ görebildiğimiz kadarıyla net bir tanımı yapılmamıştır. *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyye*'de¹⁴ fitne kavramının imtihan ve deneme gibi anlamlara geldiği ve fıkıh kitaplarında da terim olarak bu anlamlarda kullanıldığı ifade edilmektedir. Ancak özellikle kadınlarla ilgili hükümler bağlamında kullanılan fitne kavramını tam olarak bu anlamlarla örtüştürmek mümkün değildir.

Fıkıh kitaplarında yabancı erkeklerle göre kadının avreti belirlenirken ayakları ve yüzü hariç, her tarafının avret olduğu ifade edilmiş, fitneden emin olunduğu sürece, yabancı kadınların yüzlerine ve ellerine bakılabileceği belirtilmiş¹⁵ ancak fitnenin ne olduğu izah edilmemiştir. Fukahânın bu gibi hükümleri belirlerken fitneyi şehvetle

→

râf, 7/27). Kur'an'da fitne kelimesinin kullanıldığı diğer anlamlar ve ilgili ayetler için bk. İbn Kayyım el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân fî lesâyidi's-şeytân*, Riyad ts., II, 578584; İşler, Emrullah, "Fitne Katilden Beter Miç", *İslâmiyyât*, c. 2, sy. 2, Nisan-Haziran 1999). Hadislerde fitne, dîni, ahlâkî, ilmî ve toplumsal çöküşü içine alacak kadar kapsamlı kullanılmıştır. (Bk. Buhârî, Fiten, 4, 5; Çağrıncı, Mustafa, "Fitne" md., *DİA*, XIII, 156; Ateş, 41 vd.; Keskin, Hasan, *Kur'an'da Fitne Kavramı*, İstanbul 2003, 36-134.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts., "f.t.n" md. XIII, 317-319; Çağrıncı, Mustafa, "Fitne" md., *DİA*, XIII, 156-158; Kemâlî, Muhammed Hâşim, "İslâm'da İfade Hürriyeti: Fitne Kavramının Tahlili", *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, c. I, sy. 2, Kış 1414/1993, 40-41; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998, "Fitne" md., 114-115.

¹¹ Kemâlî, 41.

¹² Erdoğan, 114-115; Çağrıncı, XIII, 158-159.

¹³ Meselâ fıkıh kitaplarında bu kavram, siyasî, ticarî ve ahlâkî içerikli bazı hükümlerin tespitinde kullanılmıştır. Fitne zamanında silâh satmak, fitne endişesiyle devlet başkanına isyan etmek yasaklanmış ve yabancı kadınların yüz ve ayaklarına bakabilme fitneden emin olma şartına bağlanmıştır. (Şirbînî, Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc*, Mısır 1958, III, 125; Zeylaî, Fahrüddîn Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik*, Mısır 1313, I, 96, 97; *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyye*, XXXI, 44).

¹⁴ *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyye*, Kuveyt, 1982-, XXXII, 18.

¹⁵ Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâyi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut 1982, V, 121-122; Şirbînî, III, 128; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî ale's-şerhi'l-kebir*, Beyrut ts., I, 213-214; İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed, *el-Muğni*, Beyrut 1994, VII, 453-454. Fukahâ, yabancı erkeklerin kadınlara göre avretini belirlerken de farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefîlere göre yabancı bir kadın fitneden emin olabilirse yabancı bir erkeğin göbük ve diz kapağı hariç bütün vücuduna bakabilir (Kâsânî, V, 122). Mâlikîlere göre, yine fitneden emin olma şartıyla, bir erkek mahremi olan kadının nerelerine bakabilirse, yabancı kadın da erkeğin sadece oralarına bakabilir (Desûkî, I, 215). Şâfiîler, sebepsiz yere yabancı bir kadının kendisine nikâhu helâl olan erkeğin hiçbir yerine bakamayacağını savunurken (Şirbînî, III, 132), Hanbelîler yabancı erkeğin avret sayılmayan yerlerine kadınların bakabileceği görüşündedirler (İbn Kudâme, VII, 465).

bağlantılı olarak kullandıkları dikkatten kaçmamaktadır.¹⁶ Buna göre fakihlerin, fitne kelimesini kadınla bağlantılı olarak kullandıklarında, söz konusu kelimeye, kadının, *şehvî duyguları harekete geçirmek suretiyle erkeği baştan çıkarması* gibi bir anlam yükledikleri anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, fukahânın vurgu yaptığı fitne, daha çok, kadınların erkeklere karışması ve bunun sonunda oluşacak gayri meşru cinsel ilişkiye varacağı tahmin edilen olumsuz davranışlardır. Fitneyi iki kısma ayıran İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350)'nin fitneye verdiği anlamlardan biri de yukarıda belirtilen anlama yakındır. İbn Kayyim'e göre iki çeşidi bulunan fitnenin biri şüphe kaynaklı (*fitnetü's-şübhe*), diğeri ise şehvet kaynaklı (*fitnetü's-şehve*)dir. Birincisi, çoğunlukla fiilî ve sözlü müstehcenlik ve fesat olarak değerlendirilen ikinci tür *fitne*den daha önemli ve daha kapsamlıdır.¹⁷ En azından mütekaddimûn fukahâsının eserlerinde durum böyledir.¹⁸ Müstehcenliği, şehvâniyeti ve nefse düşkünlüğü körükleyen şehvet kaynaklı fitne çeşidinin temel özelliği, şehvet ve fesada dalmak suretiyle günah işlemek (*fisku'l-a'mâl*), böylelikle aklen zayıf ve cahil insanların düşünce ve fiillerini ifsat etmektir. Bu tür bir fitne, çoğunlukla nefse düşkünlük, hevâ ve hevesten kaynaklanır ve akabinde fâilin ve mefûlun zihninde, imanında ve karakterinde büyük bir çöküntüye yol açar. Sonuçta ya bâtıla inanılır, ya müfsit bir amel işlenir ya da her ikisi birden yapılır.¹⁹

Fukahânın fitneyi şehvet kaynaklı olarak değerlendirdiklerini bazı hükümleri gerekçelendirirken kullandıkları ifadelerden de anlamak mümkündür. Nitekim yabancı kadına bakma yasağını gerekçelendiren fukahâ şu ifadelere yer vermiştir: Fitne endişesi bulunduğu zaman nikâhı helâl olan kadının yüz ve ayak topuklarına bakmak da haramdır. Zira böyle bir fitne endişesi cinsel ilişki ya da onun ön hazırlığı sayılan bir takım davranışlar için kadın ve erkeğin baş başa kalması gibi bir sonuca götürür.²⁰ Bu sebeple fitne kelimesinin sözlük anlamı da dikkate alınırca yabancı kadınlarla karşılaşma ve bir arada bulunma durumlarının özellikle erkekler için imtihan vesilesi olarak görüldüğü söylenebilir. Nitekim İbn Hacer el-Askalânî (852/1448), Hz. Peygamber'in, *ölü ve dirilerin fitnesinden Allah'a sığındığını* bildiren hadiste²¹ geçen *dirilerin fitnesi* ifadesini, "insana hayatı boyunca ârız olan dünya, şehvetler ve cehaletlerle imtihan..." şeklinde açıklamıştır.²² Şevkânî (1250/1834) de, kadınların saftaki en uygun yerlerinin arka saf olduğunu ifade eden rivâyetleri gerekçelendirirken, "çünkü kadınların erkeklerle karışmasını ve erkeklerin kalplerinin onlara takılmamasını en iyi sağlayan arka saftır"²³ şeklinde bir yorum yapmıştır.

¹⁶ Meselâ Hanefî fakih Kâsânî, birbirine nikâhı helâl olan genç erkek ve bayanın birbirine bakmamasının daha faziletli olduğunu gerekçelendirirken şöyle bir ifade kullanmıştır:

(لا فيه من خوف حدوث الشهوة والوقوع في الفتنة) , V, 122.

¹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, II, 584.

¹⁸ Kemâlî, 49.

¹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, II, 584-586; Kemâlî, 50.

²⁰ Kâsânî, V, 119-124; Desûkî, II, 215; İbn Kudâme, VII, 460; Şirbinî, III, 128-129. Ayrıca bk. Bâcî, *el-Müntekâ*, I, 342.

²¹ Hadis için bk. Buhârî, Ezân, 149, Cenâiz, 88, Dea'vât, 38; Müslim, Mesâcid, 127, 130, 132.

²² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 319. İbnül-Hümâm, Fukahâ, kadınların koku sürünerek camiye gelmemeleri hükmünü gerekçelendirirken, kokunun şehveti tahrik etmesini sebep olarak göstermişlerdir. (Bk. İbnül-Hümâm, *Fethu'l-keadîr*, Mısır, 1970, I, 366).

²³ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-eviâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr*, Beyrut ts., III, 184.

Kadın-erkek ilişkilerinin kısıtlanmasına gerekçe gösterilen fitne kavramının şehvî duygular anlamında kullanıldığı bir delili de, yabancı kadınlara dokunma yasasının şehvetle gerekçelendirilmiş olması ve fitne endişesi ortadan kalktığı için yaşlı kadınların ellerinin tutulabileceğine hükmedilmesidir.²⁴

Kadının fitne unsuru olduğunu vurgulayan hadislerin,²⁵ fakihlerin fitne kavramının içeri, şehvî duygular şeklinde doldurmalarında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kadının fitne unsuru olduğunu ifade eden söz konusu rivâyetlerin belirtmek istedikleri psikolojik gerçeği kabul etmekle birlikte, bunları mecrasından çıkarıp bütünüyle kadın aleyhtarlığına ve onu bazı haklarından mahrum bırakmaya gerekçe göstermek isabetli bir yaklaşım olmasa gerektir. Kaldı ki söz konusu rivâyetler üzerinde incelemelerde bulunan bir hadis araştırmacısının vardığı sonuca göre, “kadının fitneci olduğunu ifade eden rivâyetler kabul edilemez ve bunlar önceki kültürlerin ürünü olup İslâm’a sonradan sokulmuş ve günün anlayışını beslediği için de hadisleştirilmeye çalışılmıştır.”²⁶ Bu sonuç, aşırı genellemeci ve kadının kadınsı özelliğinden kaynaklanan bir takım gerçekleri göz ardı etmektedir. Ancak söz konusu sonucun aynı zamanda, belirtilen rivâyetlerin İslâm toplumlarında kadına olumsuz yaklaşımların temelini teşkil etmesi gerçeğini vurguladığına da dikkat etmek gerekmektedir. Hz. Peygamber’in bazı hadislerinde kadın fitnessine dikkat çektiği ve Müslüman erkekleri olumsuz bir durum olan fitneye karşı uyardığı bir gerçektir. Nitekim Kur’ân’da da mal ve evlâtların fitne olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁷ Ancak bu uyarılar mecrasından saptırılarak kadın aleyhtarlığına, kadının dışlanmasına ve fitne unsuru taşıması sebebiyle bazı haklarından mahrum edilmesine vardırılabilecek şekilde yorumlanmamalıdır. Zira mal ve evlâtların fitne olduğu bildirildiği halde âyeti tefsir eden hiçbir müfessir mal edinmenin ve evlât sahibi olmanın caiz olmadığı yönünde ya da bunlardan uzak kalınması tarzında bir yorum yapmamıştır. İnsanlar her an meydana gelmesi muhtemel potansiyel bazı tehlikelerle birlikte yaşamaya alıştıkları gibi, vahyin belirlediği ölçüler dahilinde,²⁸ kadınların da iştirak ettiği sosyal hayatta iffetlice yaşayabilmelidirler. Kadının fitneciliğini vurgulayan hadislerin vurgulamak istediği de herhalde, kadınlarla ilişkileri bütünüyle koparmak yerine, onlarla girilen ilişkilerde fitne tehlikesinin hesaba katılması, ilişkilerin düzeyli olması ve ihtiyatlı davranılmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber döneminde, Müslüman erkek ve kadınların belli ölçülere riayet ederek sosyal hayatı beraber yaşadıklarını ve kadının sosyal hayatın içinde olduğunu gösteren yayınlanmış bazı araştırmalar bulunmaktadır.²⁹

Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere, fitne kavramı, özellikle kadınlarla bağlantılı kullanımlarda gayri meşru cinsel ilişkiye götüren şehvî duygular şeklinde

²⁴ Kâsânî, V, 121-122; Zeylai, *Tebyîn*, VI, 18; İbn Kudâme, VII, 461; Kadızâde, Şemsüddîn Ahmed, *Netâicü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûzi ve'l-esrâr* (Tekmiletü Fethi'l-kadîr), Mısır 1970, X, 25.

²⁵ Bu hadisler için bk. Buhârî, Nikâh, 18; Müslim, Zikr, 97, 98; Tirmizî, Edeb, 31; İbn Mâce, Fiten, 19; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 200, 210.

²⁶ Bk. Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul 2000, 41-65.

²⁷ el-Enfâl, 8/28; et-Teğâbun, 64/15.

²⁸ Söz konusu ölçüler için bk. Ebû Şukka, *Tahrîru'l-mer'e*, II, 79-103.

²⁹ Örnek olarak Abdulhalîm Ebû Şukka'nın, *Tahrîru'l-mer'e fî asri'r-risâle* (Kuveyt 1990) adlı beş ciltlik eseri (özellikle 3. cilt) ile Rıza Savaş'ın *Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, İstanbul 1991 adlı eserine bakılabilir.

bir anlam taşımaktadır. Kadının fitnenin sembolü olarak gösterilmesinin sebebi ise, onun, kontrol edilemeyenin şahikası, cinselliğin tehlikelerinin ve sınır tanımayan yıkıcı potansiyelinin canlı bir temsilcisi olmasıdır.³⁰ Kelimenin bu şekilde kullanılmasına dair ilk tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte,³¹ belirtilen anlamıyla fitnenin fıkhıta bir söylem hâline geldiği ve bazı hükümlerin gerekçesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Böylece fitne kavramı zaman zaman kadınlar aleyhine olarak da kullanılan bir terim olmuş ve kadın “fitne” korkusu ile bazı haklarından mahrum bırakılmıştır. Halbuki bu kavram eğer bir gerçekliği ifade etmek için kullanılacaksa erkekler için de uygulanmalı idi. Zira tek taraflı fitne kaygısı yanlış sonuçlar doğurmuş ve karşı aşırılıkların doğmasına zemin hazırlamıştır.³²

II. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ VE SONRASINDA KADININ CEMAATE KATILMASI

A. HZ. PEYGAMBER DEVRİ VE HZ. PEYGAMBER’İN TUTUMU

Kaynakların verdiği bilgilerden, Hz. Peygamber devrinde yaşayan mümin kadınların, onunla beraber namaz kılmaya çok istekli oldukları anlaşılmaktadır. Hatta Hz. Peygamber, hava karardıktan sonra kılınan namazlar için mescide gitmek izni isteyen kadınlara bunun sağlanmasını istemiştir.³³ Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber’den nakledilen rivâyetlerin bir kısmı kadınların cemaate katılmasını teşvik ederken, diğer bir kısmı kadınların evlerinde kıldıkları namazın daha faziletli olduğunu belirtmektedir.³⁴ Meselâ Hz. Peygamber: “Allah’ın (kadın) kullarını mescitlerine gitmekten alıkoymayın, (fakat) mescide koku sürünmeden gelsinler.”³⁵ buyurarak kocaları veya evde bulunan başka erkekler tarafından engellenmek istenen kadınların cemaate katılmalarını teşvik etmiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber’in: “Kadının özel odasında kıldığı namaz (evin) salonunda kıldığı namazdan, (eşyalarının gizlendiği) daha özel odada kıldığı namaz da özel odada kıldığından daha faziletlidir.” buyurduğu nakledilmiştir.³⁶

³⁰ Fatıma Mernissi, “İslâm’da Aktif Kadın Cinselliği Anlayışı” (*Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik* kitabı içinde, derleyen, Pinar İkkaracan, çev. Ebru Salman), İstanbul 2003.

³¹ Ahmed b. Hanbel hicrî üçüncü asrın ortalarında kadının bir parmağının bile fitne sayıldığını ifade etmiştir. Bk. İbn Hanbel, *Ahkâmü’n-nisâ*, Beyrut 1986, 46 (nakleden: Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, 114, 337. dipnot). İbn Mes’ûd da kadınların namazlarını evlerinde kilmalarının mescitte kilmalarından efdal olduğunu belirtirken bu görüşünü fitne gerekçesine bağlamıştır. Bk. Kal’acı, Muhammed Revvâs, *Mevsû’atu fıkhı İbn Mes’ûd*, Beyrut 1986, 328.

³² Erdoğan, 115. Fitne kavramının yanlış bir mecrada kullanıldığına dair bir değerlendirme için bk. Ebû Şukka, Abdulhalîm, *Tahrîru’l-mer’e fi asri’r-risâle*, Kuveyt 1990, 191-196.

³³ Buhârî, Ezân, 163.

³⁴ Söz konusu hadisleri tahrir eden müellifler, kadınların mescide gelmelerinin engellenmemesini ifade eden rivâyetlerin, kadının namazını evinde kılmasının daha faziletli olduğunu bildiren rivâyetlerden daha sahih olduğu sonucuna varmışlardır. Hattâ İbn Hazm, kadının cemaate devamı ile ilgili rivâyetlerin mütevatir olduğunu belirtmiştir. (Bk. İbn Hazm, III, 113). Hadislerin geniş bir tahriri için bk. el-Adevî, Mustafa, *Câmiu ahkâmü’n-nisâ*, el-Memleketü’l-Arabîyyetü’s-Suûdiyye, 1992, I, 275-276, 296-298.

³⁵ Buhârî, Cum’a, 13; Müslim, Salât, 136; Ebû Dâvûd, Salât, 52; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, 139; Buhârî, Nikâh, 116; İbn Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1982, II, 76. Ayrıca bk. İbnü’l-Cevzî, Cemalüddîn, Ebu’l-Ferec, *Ahkâmü’n-nisa*, Beyrut 1996, s. 64.

³⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 53. Daha detaylı bir başka rivâyete göre Ümmü Humejd adlı bir hanım sahâbî Hz. Peygamber’e müracaat edip “Yâ Resulallah! Seninle birlikte namaz kılmayı çok istiyorum” demiş Hz. Peygamber de ona şöyle cevap vermiştir: “Biliyorsun ki, yatak odanda (beytinde) namaz kılman, evinin damındaki odada (hücrende) kılmandan, evinin damındaki odada kılman evinin arsasında (dâr) kılmandan, evinin arsasında kılman kavminin mescidinde kılmandan, kavminin mescidinde kılman ise cemaatle namaz kılman mescitte na-

Hatta bazı rivâyetlerde, kadınların mescide gitmesinin engellenmemesi istenirken hemen peşinden evlerinde kıldıkları namazın daha faziletli olduğu bildirilmiştir.³⁷

Bu rivâyetler birlikte değerlendirildiği zaman şöyle bir sonuca varılabilir: Hz. Peygamber kadınların cemaatle namaz kılmasına engelleme getirmek isteyen erkeklere böyle bir hakları olmadığını ifade etmek istemiş, kadınlara bu konuda ruhsat vermiş ancak, namazlarını evlerinde ifa etmelerinin daha faziletli olacağını belirtmiştir. Bu rivâyetlerde kadının cemaatten engelleneceğini gösteren bir ifade mevcut değildir. Nitekim hanımına bu konuda yasak getirmek isteyen Hz. Ömer için şöyle bir yorum yapılmıştır: Hz. Ömer'in kıskançlığı hanımının mescide gitmesini hoş görmüyor ancak fıkıh bilgisi Hz. Peygamber'in "*Allah'ın kadın kullarını mescitlerden engellemeyin*" tarzındaki emrine muhalif davranmaktan onu koruyordu.³⁸

Kadının evinde kıldığı namazın daha faziletli olacağını bildiren rivâyetler, kadının olabildiğince özel bir mekânda ve mümkün oldukça yabancı erkeklerden uzak bir ortamda namaz kılmasını önermektedir. Bu gibi hadisler kadının gözlerden irak olmasından ziyade, namazının başkalarından gizlenmesi üzerinde durmaktadır. Bu rivâyetler esas alınarak kadının evinde namaz kılmasının mescitte kılmasından mutlak olarak faziletli olduğuna dair bir hüküm çıkarılamaz. Zira kılınan namazın fazileti kadından kadına değişebileceği gibi, namaz vakitlerine göre de farklılık arz edebilir. Camiye, cemaat âdabına uygun ve vakarlı bir şekilde gelen kadınla bu hususlara riayet etmeyeni aynı kefeye koymak doğru olmaz. Yine imamın kıraati sessiz okuduğu, öğle ve ikindi namazları ile, kıraatin açıktan okunduğu, sabah, akşam ve yatsı namazlarını bu bakımdan aynı seviyede tutmak mümkün değildir. Zira kıraatin açıktan okunduğu namazlara kadınların da katılmaları, okunan sureleri öğrenmeleri gibi önemli faydalar sağlayacağı için, bu gibi namazları evde kılmalarından ve kıraatin gizli okunduğu namazlara katılmaktan daha faziletli olabilir.³⁹ Aynı şekilde bu gibi rivâyetleri kadınların erkeklerden uzak durması ve namazını sürekli evinde kılmasının daha faziletli olacağına mutlak delil saymak, Hz. Peygamber'in, kadınların mescitte itikafa girmelerine, cenaze namazına, güneş tutulması (*küsûf*) namazına, nafile hac yapmalarına, bayram namazına katılmalarına, ilim meclislerine iştirak etmelerine cevaz vermesiyle telif etmek de mümkün olmaz. Çünkü belirtilen ibadet ve etkinliklerin ifası esnasında kadınların yabancı erkeklerle bir arada bulunması cemaat namazındaki beraberliklerinden daha az değildir.⁴⁰

Kadının evinde namaz kılması, mescitte kılmasından her hâlükârda daha faziletli olsaydı, önde gelen sahâbî hanımlar cemaat namazına katılmakta ısrar etmez ve bilfiil cemaatle namaz kılarak bu faziletten mahrum kalmazlardı. Nitekim, Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ, Ümmü Fadl, Fâtıma binti Kays, İbn Mes'ûd'un hanımı Zeyneb,

→

maz kılmadan daha hayırlıdır." Şevkânî, III, 132. Benzer rivâyetler için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 187-188.

³⁷ Müslim, *Salât*, 135, 138, 140; Ebû Dâvûd, *Salât*, 52; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.

³⁸ Ebû Şukka, III, 14.

³⁹ İbn Hazm, III, 117; Ebû Şukka, III, 27.

⁴⁰ Ebû Şukka, III, 29.

Ümmü Derdâ, Atike binti Zeyd (ki Hz. Ömer'in hanımıdır) ve Rebi b. Muavviz gibi hanım sahâbîler cemaate devam eden kadınlar arasında zikredilmektedir.⁴¹

Kadınların namazlarını evlerinde ifa etmelerinin daha faziletli olması ise, fukahânın yorumladığının aksine, sadece fitne gerekçesiyle izah edilemez. Nitekim Hz. Peygamber kadınların cemaate katılmaları bağlamında böyle bir gerekçe ileri sürmediği gibi, kadının fitnesi ile ilgili rivâyetler de cemaat namazıyla ilgili olmayıp geneldir. Durum böyle olunca, aynı zamanda evinin işleriyle meşgul olan kadının bunları aksatmamak için namazını evinde kılmasının daha faziletli olacağı tavsiye edilmiş olabilir. Nitekim kadının çocuğuna bakması ve evinin işlerini yapmasının cihada katılmasından üstün tutulduğunu bildiren rivâyetler de vardır.⁴² Bu durumda kadının evinde kıldığı namazın mescitte kıldığından mutlak anlamda üstünlüğünden ziyade, fazilet meselesini kadının durumuna göre yorumlamanın daha isabetli olduğu söylenebilir. Zira evinin işlerini aksatmayan, cami âdâbına riayet eden bir kadının camide kıldığı namazın, bu şartlara riayet edemeyip namazını evinde kılan kadına göre daha faziletli olduğu da söylenebilir.⁴³ Hz. Peygamber'in kadının namazının evinde daha faziletli olacağı yolundaki tavsiyesinin sadece fitne gerekçesine dayanmadığını Hz. Âişe'den gelen bir rivâyetten de anlamaktayız. Buna göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra camiye gelen kadınların bir takım olumsuz davranışlarını görüp şöyle demiştir: “Şayet Peygamber kadınları (in bu durumunu) görseydi onların dışarıya çıkmasını engeller ya da çıkmalarını yasak (haram) kılardı”,⁴⁴ “Rasulullah kadınlarda bizim gördüklerimizi görseydi, İsrailoğullarının kadınlarını engelledikleri gibi, onların mescitlere çıkmalarını engellerdi.”⁴⁵ Bu ifadeden, Hz. Peygamber'in kendi döneminde kadınların cemaate katılmasını tamamen yasaklamayı gerektirecek bir fitne gerekçesi oluşmadığını göstermektedir. Böylece Hz. Peygamber devri kadınlarının Peygamberce tayin edilen âdâba riayet ederek ve ölçülü davranarak cemaate devam ettikleri, en azından o dönemde bir yasaklama bulunmadığı söylenebilir. O halde Hz. Peygamber'in yaptığı bir öneriden ibarettir.

Hz. Peygamber devirde, onun verdiği ruhsattan hareketle ve gösterdiği âdâba riayet ederek, kadın ve kızların, vakit namazları⁴⁶ ve Cuma namazlarından başka bayram namazlarına da katıldıkları görülmektedir.⁴⁷ Vahiy meleği Cebrail'den abdest almayı ve namaz kılmayı öğrenen Hz. Peygamber'in, bunları eşi Hz. Hatice'ye öğrettiği⁴⁸ ve onun Hz. Peygamber'le beraber Kâbe'de ve Kâbe dışında namaz kıldığı rivâyet edilmektedir.⁴⁹ Bunun yanında, Amre binti Abdurrahmân ve Ümmü Hişâm binti el-

⁴¹ Ebû Şukka, III, 29.

⁴² Örnek olarak bk. Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV, 304.

⁴³ Ebû Şukka, III, 28-30.

⁴⁴ Buhârî, Ezân, 163; Müslim, Salât, 144; Mâlik b. Enes, Kible, 15; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Beyrut 1996, II, 623.

⁴⁵ Buhârî, Ezân, 163 ; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 623-624; İbn Receb, Ebu'l-Ferec el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Medine 1996, VIII, 41, İbnü'l-Cevzi, *Ahkâmü'n-nisâ*, 72.

⁴⁶ Hz. Âişe, sabah ve yatsı namazına katılan kadınlardan bahseder. Bk. Buhârî, Salât, 13, Mevâkît, 22, 27; Müslim, Mesâcid, 218, 230; Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, Beyrut, ts., s. 283.

⁴⁷ Buhârî, Salât, 2, İydeyn, 15, 21.

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1986, I, 261.

⁴⁹ İbn İshâk, *Sire* (thk. M. Hamidullah), Konya 1981, 119; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, Beyrut 1967, II, 311.

Hâris b. Nu'mân el-Ensâriyye adlı hanım sahâbiler, Kaf suresini, insanlara Cuma günü hutbe irad ederken Hz. Peygamber'in ağzından öğrendiklerini söylerler.⁵⁰ Bir kadın râvî de, Hz. Peygamber'in hanımlarından olan Safiyye binti Huyey'in Cuma namazını cemaatle kıldığını nakletmektedir.⁵¹

Bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre, Asr-ı saadette yaşayan kadınlarından bazıları, Cuma namazlarına katılır ve hem Cuma günü, hem de diğer günlerde Hz. Peygamber'in yaptığı konuşmaları dinlerlerdi.⁵² Kaynaklarda yer alan bazı rivâyetlerden, mahalle mescitlerinde veya bazı evlerde cemaatle namaz kılındığı zaman kadınların da erkeklerin arkasında saf tuttıkları ve cemaatle namaz kıldıkları anlaşılmaktadır.⁵³

Bunlar yanında Hz. Peygamber'in, kadınların mescide rahat gidip gelmelerini sağlamak için tedbirler aldığı ve mescidin bir kapısını kadınlara tahsis etmeyi teklif ettiği de nakledilmiştir.⁵⁴ Hattâ bazı kaynaklarda, Hz. Peygamber devrinde kadınların, gece mescitten çıkmaları için ayrılmış bir kapıdan bahsedilmektedir.⁵⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in namaz kıldırırken kadınların durumunu dikkate aldığı ve namazda çocuk ağlarsa uzatmayı düşündüğü namazı, annenin durumunu göz önüne alarak kısalttığı rivâyet edilmektedir.⁵⁶

Hz. Peygamber, mescitte farz namaz bittiği zaman kadınların mescitten ayrılmaları için biraz bekler; önce kadınlar, sonra Hz. Peygamber ve daha sonra da erkekler mescitten ayrılırlardı.⁵⁷ Eğer Hz. Peygamber namazdan sonra konuşacaksa kadınlar da onu dinlemek için mescitte beklerlerdi. Nitekim Fâtıma binti Kays, Hz. Peygamber'in bir gün namazdan sonra neler yaptığını ve neler konuştuğunu rivâyet etmektedir.⁵⁸

Şunu da ifade etmek gerekir ki, kadınların mescide gitmelerine taraftar olan ve bunu teşvik eden Hz. Peygamber, mescide giden kadın ve erkeklerin hareketlerine dikkat etmelerini, karşı cinsin dikkatini çekmek için tutum ve davranışlarını değiştirmemelerini⁵⁹ ve yatsı namazına gelen kadınların güzel koku sürünmemelerini istemektedir.⁶⁰ Yine kadınların cemaate katılıp mescitte erkeklerle beraber ibadet etmelerinde hiçbir sakınca görmeyen Hz. Peygamber, her iki cinsin tabiatından kaynaklanacak muhtemel olumsuzlukları bertaraf etmek için de önlemler almıştır. Görebildiğimiz kadarıyla onun döneminde kadınların mescide gelip cemaate katılması, özel durumlara

⁵⁰ İbn Hanbel, VI, 436; Müslim, Cum'a, 50-52; İbnu'l-Esîr, VII,406; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd*, Kuveyt 1981, I, 425.

⁵¹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1968, VIII, 491. Geniş bilgi için bk. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, Beyrut 1970, III, 191, V, 298; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 34; İbnu'l-Cevzî, 65.

⁵² İbn Sa'd, II, 216, 252, 255; İbnu'l-Cevzî, *Ahkâmu'n-nisâ*, 63-64.

⁵³ İbn Sa'd, I, 243, VIII, 406; Buhârî, Ezân, 78; İbnu'l-Esîr, VII, 44; Ebû Şukka, III, 28. İbn Sa'd da, Medîne'de bulunan bir kadın gölgeğinden bahseder. Bk. İbn Sa'd, III, 29.

⁵⁴ Abdullah b. Ömer'in bu kapıdan ölünceye kadar girip çıkmadığı ifade edilmektedir. Bk. Ebû Dâvûd, Salât, 571; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 114.

⁵⁵ es-Semhudî, Nüreddîn Ali b. Ahmed, *Vefâ'ul-Vefâ bi ahhâri dâri'l-Mustafâ*, Beyrut 1971, II, 693.

⁵⁶ Bk. Buhârî, Ezân, 65, 163; Müslim, Salât, 191; Ebû Dâvûd, Salât, 122, 123; Tirmizî, Salât, 159; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 265.

⁵⁷ Buhârî, Ezân, 163, 167; İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, *Sahîh*, ts., III, 108.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, Melâhim, hadis no: 4326.

⁵⁹ Vâhidî, 186. Kadın ve erkek saflarının tertibi için bk. Müslim, Salât, 132.

⁶⁰ Mâlik b. Enes, Kible, 12, 13; Müslim, Salât, 141-143; Beyhakî, III, 190-192; İbn Sa'd, VIII, 290; İbn Hanbel, VI, 363.

ra işaret eden bir iki ferdî örnek dışında⁶¹ kesin olarak engellenmemiş, Medîne'ye hicretten vefatına kadar kadınların cemaate katılmalarına onay vermiştir.⁶²

B. HZ. PEYGAMBER'DEN SONRA

1. SAHÂBENİN TUTUMU

Hız. Peygamber devrinde mescide gidip erkeklerle birlikte ibadet hayatına serbestçe katılan ve mescitte sohbet eden kadınların Hız. Peygamber'den sonra aynı serbestiye sahip olmadıklarını görmekteyiz. Yani Hız. Peygamber döneminde kadınların cemaate katılmasına ve mescitte oturup sohbet etmelerine, belli ölçülere riayet etmeleri dışında, bir yasak getirilmediği hatta cemaate katılmaları için teşvik edildikleri halde, müteakip dönemde bazı kısıtlamalarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.⁶³ Zira kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre, Hız. Peygamber sonrası dönemde bazı gerekçelerle kadınlara bu yönde bir takım kısıtlamalar getirilmiştir. Söz konusu gerekçeler içerisinde, sahâbe döneminde çok net telâffuz edilmese de, fitne de bulunmaktadır. Meselâ sahâbenin ileri gelen âlimlerinden İbn Mes'ûd'un görüşlerinde fitne gerekçesini kullananlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre, kadınların camide namaz kılmaları sünnet değildir, sünnet olan namazlarını evlerinde kılmalarıdır. Çünkü kadının evinden çıkması pek çok fitneye sebebiyet vermektedir. Bu sebeple evlerinde namaz kılmaları mescitte kılmalarından efdaldır. Bu hükümden sadece evinden çıkmasında fitneye sebebiyet verme durumu bulunmayan yaşlı kadınlar istisnadır.⁶⁴ İleride görüleceği üzere, İbn Mes'ûd'un bu yaklaşımının fıkıh mezheplerinin görüşleri üzerinde önemli etkiler bıraktığı anlaşılmaktadır.⁶⁵

⁶¹ Meselâ, Ümmü Humeyd, Hız. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Rasulü kocalarımız seninle beraber namaz kılmamıza engel oluyorlar. Halbuki biz seninle namaz kılmayı çok istiyoruz." der. Hız. Peygamber, Ümmü Humeyd'e evinde namaz kılmalarının daha iyi olacağını söyler. (Bk. Ebû Dâvûd, Salât, 53; Şevkânî, *Neylül-Evâr*, III, 132; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rife'i's-sahâbe*, Kahire 1970, VII, 323.) Bu örnekte Hız. Peygamber ailede huzursuzluk çıkmaması gibi özel sebeplerle Ümmü Humeyd'e böyle söylemekle birlikte, genel olarak erkeklerle mescide gitmek için izin isteyen eşlerine müsaade etmelerini emretmiştir. İbn Hazm, Ümmü Humeyd'den gelen rivâyetin senet açısından tenkit edildiğini ifade etmiştir. (Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 115). Muhtemelen yukarıdaki rivâyet bazı değişikliklere uğrayarak kaynaklarda yer almıştır. (Bk. İbn Hanbel, VI, 197, 297, 301, 371).

⁶² İbn Hazm, III, 117; Ebû Şukka, III, 29.

⁶³ Doğrudan cemaatle namaz kılmakla alâkalı olmasa da Hız. Peygamber döneminde kadın-erkek ilişkileri ve ibadet hayatındaki birlikteliklerini göstermesi bakımından önemli sayılan bazı rivâyetler bulunmaktadır. İbn Ömer'den gelen bir rivâyete göre, Hız. Peygamber devrinde, kadınlar ve erkekler beraberce abdest aldıkları (Mâlik, Tahâre, 3; Buhârî, Vudû', 43; Nesâî, Tahâre, 56; Miyâh, 10) halde Hız. Ömer, halifeliği zamanında, Hız. Ali'nin de görüşünü alarak bu beraberliği yasaklamış ve kadınların abdest alma yerlerini ayırmıştır (Abdurrezzâk, I, 76; Savaş, 111). Kadınların erkeklerle birlikte abdest almalarını mahremiyet ölçülerini de dikkate alarak yorumlayan Aynî, mezkûr uygulamanın hicab âyetinden önce olabileceği ya da erkeklerin kendi mahremleriyle birlikte abdest almış olabilecekleri şeklinde yorumlar yapsa da, hadisin sıhhati konusunda ve genel anlamda cevaza delâletinde şüphe bulunmadığını belirten görüşleri de kaydetmiştir. (Bk. Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1972, II, 392, 394. Ayrıca bk. es-Sindî, Ebu'l-Hasen Nüreddîn, *Hâşiye alâ Süneni'n-Nesâî*, Beyrut ts.I, 57). Hız. Peygamber devrinde yaşamış Cüheyne kabilesinden Havle (Ümmü Subeyye) binti Kays, abdest alırken Hız. Peygamber'le beraber aynı kaptan elleriyle su aldıklarını rivâyet eder. Bk. İbn Hanbel, VI, 366-367; Ebû Dâvûd, Tahâre, 39; Tirmizî, Tahâre, 46; İbn Mâce, Tahâre, 36; İbnu'l Esîr, VII, 97.

⁶⁴ Bk. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, III, 150; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, IX, 293-294; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 35 İbn Hazm, III, 116; Kal'acı, Muhammed Revvâs, *Mevsû'atu fıkhi İbn Mes'ûd*, Beyrut 1986, 328. İbn Mes'ûd'dan nakledilen ve yaşlılar hariç, kadınların evlerinde kılacakları namazın daha faziletli

Konuyla ilgili olarak Hz. Âişe'den nakledilen iki rivâyet sahâbe döneminde kadının ibadet hayatına erkeklerle birlikte katılmasının nasıl karşılandığı hususunda bize fikir vermektedir. Söz konusu rivâyetlere göre Hz. Âişe şöyle söylemiştir: “Şayet Peygamber kadınları (n bu durumunu) görseydi onların dışarıya çıkmasını engeller ya da çıkmalarını yasak (haram) kıları”, “Kadınlarda bizim gördüklerimizi Rasulullah görseydi, İsrailoğullarının kadınlarını engelledikleri gibi, onların mescitlere çıkmalarını engellerdi.”⁶⁶

Konuyu bu boyuta taşıyan olayın ne olduğu hususunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hadis şârihlerinin yorumlarından anlaşıldığına göre, bazı kadınların, erkeklerin cinsel yönden dikkatini çekecek ve onları bir takım olumsuz tavırlara sevk edecek şekilde, koku sürünerek ve alımlı elbiseler giyerek mescitlere gelmeleri Hz. Âişe'nin bu yorumuna kaynaklık etmiş olabilir.⁶⁷ Nitekim İbn Abbâs (68/687)'in konuyla ilgili bir sözü engelleme tavrı ve tarihi hakkında bize ip ucu vermektedir. İbn Abbâs şöyle demiştir: “Yaşlı ve diğer kadınlar Hz. Peygamber, Ebu Bekir, Ömer ve Osman zamanında bayram namazına katılırlardı. Said b. As (58/678) kendi zamanında bana kadınların mescide çıkmaları hususunu sordu, ben de genç bayanların engellenmesi yönünde görüş belirttim. Bunun üzerine İbn As tellâllarına genç bayanların bayram namazlarına çıkmamalarını ilân etmelerini emretti, ancak yaşlılar çıkmaya devam ediyorlardı.”⁶⁸

Sahâbenin kadınların cemaate katılma konusundaki kısıtlayıcı ya da ihtiyatkâr yaklaşımının ferdî bir tavır olmayıp genel bir yaklaşım şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Şah Velîyyullah Dehlevî (1176/1762) bu tavrı sahâbenin çoğunluğuna mâl etmektedir. Ayrıca Dehlevî'ye göre hadiste yasaklanan husus, meşru bir mesnede dayanmayan şahsî kıskançlık dolayısıyla kadınların mescide gitmesinin engellenmesidir. Fitne korkusu bulunduğu zaman ise yasaklama yapılabilir. Dehlevî bu konuda Hz. Peygamber'in kadınların mescide gelmelerini yasaklamamaları yönündeki talimatı ile sahâbenin yasaklayıcı tavrının çelişmediğini belirtmekte ve uzlaştırmayı şu şekilde yapmaktadır:

“Cemaate katılmamaya cevaz veren engellerden biri de fitne korkusudur. Koku sürünmüş kadının mescide çıkması gibi. Hz. Peygamber, “Sizden biriniz, hanımı mescide

→

olduğunu ve kadının evinden çıkmasının fitneye sebebiyet vereceğini ifade eden rivâyetlerden ikisinin metni şöyledir:

رأة عورة وانما اذا خرجت استشرفها الشيطان و انما اقرب ما تكون الى الله و هي في فعر بيتها.
واللذى لا اله غيره ما صلت امرأة صلاة قط حيرا لها من صلاة تصليها في بيتها الا ان يكون المسجد للمسجد الحرام او مسجد الرسول الا عجزوا في منقلبها.

⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, s. 64.

⁶⁶ Mâlik, *Muvatta'*, Kible, 15; Buhârî, *Ezân*, 163; Müslim, *Salât*, 144; Ebû Dâvûd, *Salât*, 53; Tirmizî, *Cum'a*, 36.

⁶⁷ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 623-624; İbn Receb, Ebu'l-Ferec el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Medine 1996, VIII, 41, İbnü'l-Cevzî, 72. Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, Beyrut 1998, II, 193. el-Bâcî'nin yorumuna göre, Hz. Âişe'nin böyle söylemesinin sebebi, kadınların mescide gelirken, güzel koku sürünmeleri, süslenmeleri, tesettüre riayet etmemeleridir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra kadınların, erkekleri fitneye sürükleyecek elbiseler ve süslenme araçları edinmelerini de kastetmiş olabilir. Zira Hz. Peygamber döneminde kadınların giydiği elbiseler tesettüre daha uygun idi. (bk. Ebu'l-Velîd, Süleymân b. Halef, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'*, Beyrut 1983, I, 343). Hz. Âişe'nin bu sözünün fikhî açıdan bağlayıcı olamayacağına dair geniş ve müdellel bir değerlendirme için bk. İbn Hazm, III, 115-116.

⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, 72. İbn Receb el-Hanbelî, Hz. Âişe'nin söz konusu ifadesini yorumlarken şu görüşlere yer vermiştir: Bu sözyle Hz. Âişe, Hz. Peygamber döneminde fesat bulunmadığından onun kadınlara mescide gitme vb. konularda ruhsat verdiğine işaret etmektedir. Ancak Âişe kendi döneminde kadınların içinde bulunduğu fesat durumunu görünce dedi ki: Şayet Peygamber bu durumu görseydi söz konusu ruhsatı vermezdi. (Bk. İbn Receb, Ebu'l-Ferec el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî*, VIII, 41).

gitmek üzere izin istediğinde, onu engellemesin.”⁶⁹ hadisiyle, sahâbenin çoğunluğunun kadınların mescitlere gitmemeleri doğrultusunda hüküm vermeleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü yasak olan, bir mesnede dayanmayan mücerred kıskançlık sebebiyle olan engellemedir. Fitne korkusunun bulunması hâline yönelik değildir. Caiz olan kıskançlık, fitne korkusunun bulunduğu hâle aittir. Nitekim hadiste buna işaret edilmiş ve kıskançlığın iki türlü olduğu açıklanmıştır. Hz. Âişe’nin, “Eğer Rasûlullah kadınların bugün ihdas ettiklerini (giyim, kuşam ve ziyneti) görseydi, İsrailoğullarının kadınları nasıl men edilmişse, o da bunları camiye gitmekten men ederdi”⁷⁰ şeklindeki sözü yasağın gerekçesini göstermektedir.⁷¹

Dehlevî’nin bu ifadelerine göre sahâbenin çoğunluğu fitne gerekçesiyle kadınların mescide gitmesine taraftar olmamıştır.

Esasen sahâbenin engelleyici tutumu daha Hz. Peygamber döneminde benimsedikleri, ancak Hz. Peygamber’e rağmen tam olarak uygulamaya koyamadıkları anlaşılmaktadır. Meselâ Ümmü Humeyd adlı bir hanım sahâbinin, Hz. Peygamber’e gelip: “Ey Allah’ın Rasulü kocalarımız seninle beraber namaz kılmamıza engel oluyorlar. Halbuki biz seninle namaz kılmayı çok istiyoruz.”⁷² şeklindeki yakınması sahâbenin kadınların cemaate katılması konusundaki tutumu hakkında fikir vermektedir.

Hz. Ömer’in de kadınların cemaate katılmalarına pek taraftar olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Atike adlı bir hanım sahâbiye evlilik teklif ettiğinde, Atike, mescide gitmesine engel olmaması ve dövmemesi şartıyla onunla evlenmeyi kabul edeceğini söyler. Hz. Ömer bu şartları istemeyerek kabul eder ve bu hanımla evlenir.⁷³ Ancak şunu hemen ifade etmek gerekir ki, Hz. Ömer’in tavrı, kadınların bütünüyle cemaate katılmasını engellemeye yönelik değildir. Zira o, hanımı Atike’nin cemaate devam konusunda ısrar etmesi üzerine buna engel olmamıştır.⁷⁴ Anlaşılan o ki, Hz. Ömer’in yasaklığı daha çok namaz dışında mescidi mekân tutan kadınlara yöneliktir. Zira o, kadınların ev işlerini ve çocuklarını ihmal ederek sık sık mescide gelmelerine taraftar değildi. Hz. Ömer bu uygulamasını, Hz. Peygamber’in kadınların mescide gelmelerine engel olunmaması şeklindeki talimatına aykırı bulmazdı. Hz. Peygamber’in söz konusu talimatının vakit namazlarına yönelik olduğunu düşünürdü. Kadınların namazlarını evlerinde kılmalarının daha faziletli olduğunu düşünmekle birlikte vakit namazlarına devam etmelerine engel olmazdı.⁷⁵ Hz. Ömer’in namaz vakitleri dışındaki uygula-

⁶⁹ Buhârî, Ezân, 166.

⁷⁰ Mâlik, Muvatta’, Kible, 15; Buhârî, Ezân, 163.

⁷¹ Dehlevî, Şah Veliyyullah, *Hucceu’llâhi’l-bâliğa*, Beyrut 1990, II, 66.

⁷² Ebû Dâvûd, Salât, 53; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, III, 132; İbnu’l-Esîr, VII, 323.

⁷³ İbn Sa’d, VIII, 267; İbnü’l-Esîr, VII, 185; Savaş, 112.

⁷⁴ İbn Hazm, III, 117. İbn Hazm’in yorumuna göre şayet kadının mescitte namaz kılmasından evinde kılması mutlak anlamda efdal olsaydı, mezkûr hanımına mescide gitmesi için müsaade etmezdi. Bunun yanında Hz. Ömer’in kadınların mescide gelmelerine taraftar olmaması ve kadınları mescitten engellemesinin haklı gerekçeleri de vardır. Nitekim Havle binti Kays’ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir devrinde ve Hz. Ömer döneminin ilk yıllarında kadınlar mescitte birbirleriyle oturup sohbet eder, hatta bazen ip eğirir, bazen de hurma dallarından bir şeyler yaparlardı. Hz. Ömer: “Sizi serbest bırakacağım” dedi ve kadınları mescitten çıkardı. Bundan sonra kadınlar sadece vakit namazlarında mescide gidebilirdi. (İbn Sa’d, VIII, 295-296; Savaş, *Raşit Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul 1996, 81).

⁷⁵ Kal’acı, *Mevsû’atu fıkhi Ömer İbni’l-Hattâb*, Beyrut 1981, 782.

masının belirtilen olumsuzlukları bertaraf etmeye yönelik olduğundan olumlu bile karşılanması mümkündür.

Sonuç olarak denilebilir ki, sahâbe, kadının namazını evinde kılmasının mescitte erkeklerle birlikte kılmasından daha faziletli olduğunu düşünmelerine rağmen bu konuda kesin bir yasak getirmemişlerdir. Zira onların kadınların vakit namazlarına gelmelerini engellemedikleri anlaşılmaktadır. Kesin yasak getirmemelerinde ise Hz. Peygamber'in sözlü talimatlarının ve fiilî uygulamalarının esas alındığı muhakkaktır. Zira "Hz. Ömer'in kıskançlığı hanımının mescide gitmesini hoş görmüyor ancak fıkıh bilgisi Hz. Peygamber'in *"Allah'ın kadın kullarını mescitlerden engellemeyin"* tarzındaki emrine muhalif davranmaktan onu koruyordu."⁷⁶ şeklindeki yorum sahâbenin tavrı ve uygulamanın ne durumda olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Yine nakledildiğine göre, Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in, *"Kadınlara geceleyin mescitlere gitmeleri için izin veriniz"* dediğini naklettiğinde İbn Ömer'in oğlu (Bilâl veya Vâkid), "Vallahi onlara izin vermeyiz. Çünkü onlar bunu bir fitne ve fesat vesilesi yaparlar. Vallahi onlara izin vermeyiz." dedi. (Râvî Mücâhid dedi ki; (İbn Ömer) oğluna kızıp azarladı ve "Ben Rasûlüllah, *"onlara izin veriniz"* buyurdu diyorum, sen "onlara izin vermeyiz" deyip duruyorsun" dedi.⁷⁷ İbn Ömer (74/693)'in bu tavrından kadınların mescitlere gelmelerinin engellenemeyeceğine taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Fakih bir sahâbî tavrı olarak bu önemlidir. Ancak oğlunun bu dönemde fitne gerekçesini kullanmasını da en az o kadar önemsemek gerekmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki, sahâbe kadının vakit namazlarına devam etmesine bütünüyle karşı çıkmasa da, daha o dönemde fitne gerekçesiyle bu konuda engelleme taraftarı olanlar bulunmaktadır. Sahâbenin nihâî görüşünün ise kadınların namazlarını evlerinde kılmalarını tercih ettikleri şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Fakat onların kadınların namazlarını evlerinde kılmalarını tercih etmelerinin daha sonraki fukahânın, yasaklayıcı ya da ihtiyatkâr ictihâdlarına zemin hazırladığı da söylenebilir. Zira fakîh sahâbî İbn Mes'ûd (32/652)'un yukarıda naklettiğimiz görüşleri ile fıkıh mezheplerinin konuyla ilgili ictihâdları arasında önemli paralelliklerin bulunduğu fark edilmektedir.

2. TÂBİÛN FAKİHLERİNİN TUTUMU

Tâbiûn fakihlerinin önde gelenlerinden gelen rivâyetlerden ve aktarılan görüşlerden anlaşıldığına göre bu dönemde de kadınların cemaate katılmaları katılmalarından daha iyi görülmüş, evlerinde kılacakları namazın daha üstün olduğu kabul edilmiştir. Efdaliyetin gerekçesi ise kadınların fitneden emin olması olarak tespit edilmiştir. Meselâ A'meş'ten gelen bir rivâyete göre, tâbiûn âlimlerinden İbrâhim en-Nehâî (96/714)'nin üç tane hanımı vardı ve bunların hiçbirini ne cumaya ne de cemaat namazlarına bırakırdı.⁷⁸ Hatta onun hanımlarının hiçbirisinin mahalle mescidinde namaz kılmadıkları bile kaydedilmiştir.⁷⁹ Ayrıca en-Nehâî'nin özellikle genç bayanların

⁷⁶ Ebû Şukka, III, 14.

⁷⁷ Müslim, Salât, 138, 139; Ebû Dâvûd, Salât, 52; Tirmizî, Cum'a, 48. Yorumu için bk. Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, IV, 163.

⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, II, 277; Kal'acı, *Mevsû'atu fıkhi İbrâhim en-Nehâî*, Beyrut 1986, II, 651-652.

⁷⁹ Abdurrezâk, III, 151.

bayram namazına katılmalarını mekruh gördüğü de nakledilmiştir.⁸⁰ Halbuki en-Nehâî hastalık ve korku gibi ciddî mazeretler dışında cemaati terk etmeyi câiz görmemekte idi.⁸¹

Dört mezhep imamının da bu konuda kısıtlayıcı ya da ihtiyatkâr bir anlayışa sahip olmalarından da tâbiûn fakihlerinin konuyla ilgili tutumu hakkında fikir edinelebilir. Zira dört mezhep fakihlerinin ilk üstatları arasında tâbiûn fakihlerinin önemli bir yeri vardır. Meselâ, en-Nehâî'nin, Ebû Hanîfe'nin hocaları arasında yer aldığı hatırlanırsa tâbiûn fakihlerinin dört mezhep imamına etkisi daha iyi anlaşılabilir.

3. FUKAHÂNIN KONUYA YAKLAŞIMI VE GEREKÇELERİ

Fıkıh kitaplarında cemaatle namaz kılma ve mescide gitme bakımından kadınlar erkeklerden farklı hükümlere tâbi tutulmuştur. Cemaatle namaz kılmanın hükmünü Şâfiîler *farz-ı kifâye*⁸², Hanbelîler *farz-ı ayn*⁸³, Hanefî ve Mâlikîler ise *müekked sünnet*⁸⁴ olarak belirlemişlerdir. Cemaate katılmanın hükmü konusunda bir ayırıma giden fukahâ, cemaatle namaz kılmanın kadınlara değil, sadece erkekler için müekked sünnet olduğu hükmünü benimsemiştir. Bazı fakihler cemaate katılmanın hükmü konusundaki kadın-erkek ayırımını, kadınların cemaate katılmasının mekruh olduğunu açıkça ifade ederek,⁸⁵ bazıları cemaatin sadece erkekler için müekked sünnet olduğunu,⁸⁶ bazıları kadınların cemaate katılmasının fitne olduğunu,⁸⁷ bazıları da kadının namazını evinde kılmasının daha faziletli olduğunu⁸⁸ söyleyerek gerekçelendirmişlerdir.

Cemaate katılma konusunda fukahânın diğer bir ayırımı da kadınlar arasındadır. Buna göre yaşlı kadınların cemaatle namaz kılmak üzere mescide gitmeleri genel olarak caiz görülürken, fitneye sebep olma endişesiyle, genç kadınların gitmesi mekruh kabul edilmiştir.⁸⁹ Meşhur fıkıh mezheplerinin kadının mescide gelmesi ve genç yaşlı ayırımlarına dair yaklaşımları özetle şöyledir:

⁸⁰ Kal'acı, Mevsû'atu fikhî İbrâhim en-Nehâî, II, 673.

⁸¹ Kal'acı, Mevsû'atu fikhî İbrâhim en-Nehâî, II, 652.

⁸² Şirbinî, Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc*, I, 229. Bu, Şirbinî'nin tercihidir. Mezhep içerisinde farz-ı ayn ve müekked sünnet olduğunu söyleyenler de vardır. (Bk. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn, *Kitabu'l-mecmû' şerhu'l-muhezzeb*, Cidde, ts., IV, 84-91).

⁸³ İbn Kudâme, II, 176 vd.

⁸⁴ İbn Hümâm, Kemâlüddîn, *Fethu'l-kadir*, Mısır 1970, I, 243; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Hâşiyetü Red-di'l-muhtâr*, İstanbul 1984, I, 552; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1986, I, 136; ed-Derdîr, Ebu'l-Berekât Sîdî Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebîr alâ muhtasarı Sîdî Halîl* (Desûkî Hâşiyesi ile), Beyrut ts., I, 319; Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletühü*, II, 150; Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlimihali*, s. 292. İbn Hazm'a göre cemaat meşru mazereti olmayan erkekler için farz, kadınlara farz değildir. (Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 104vd.). Hanefî fakihlerden Alâuddîn Semerkandî ve Kâsânî cemaatin hükmünün vâcip olduğunu belirtmişlerdir. (Bk. Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, Beyrut 1984, I, 227; Kâsânî, I, 155).

⁸⁵ Bk. Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 57; Mavsîlî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr lita'lili'l-muhtâr*, İstanbul ts., I, 59. Bu müelliflerin her ikisi de önce metin olarak yazdıkları kitaplarında mutlak bir ifade kullanarak bütün kadınların cemaate katılmasının mekruh olduğunu belirtmiş ancak daha sonra metinlerine yazdıkları şerhlerde *genç kadınların cemaate katılması mekruhtur* kaydını düşmüşlerdir.

⁸⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, IV, 86, 92-94; Şirbinî, I, 229; İbn Âbidîn, I, 552.

⁸⁷ Kâsânî, I, 155.

⁸⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, IV, 92.

⁸⁹ Merğînânî, I, 57; Mavsîlî, 59; Nevevî, *el-Mecmû'*, IV, 94.

Ebû Hanife'ye göre yaşlı kadınların sabah, akşam, yatsı ve bayram namazları için cemaate çıkmalarında bir sakınca yoktur. Gündüz namazları olan öğle ve ikindide ise fâsıklar yollarda bulduklarından aşırı şehvet, yaşlı kadınlara da ilgi uyandırabilir ve fitne meydana gelir. Sabah ve yatsıda fâsıklar uyku hâlinindedir, akşam vaktinde ise yemek ve içmekle meşguldürler. Bayram namazlarında sokaklarda fâsıklar kadar sâlihler de bulunur ve âlim ve sâlihlerin heybeti fâsıkların günaha düşmesine engel olur. Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed, yaşlı kadınların bütün vakitlerde cemaate devam etmesinde bir sakınca görmemiş ve bunun cevazına fetva vermişlerdir. Çünkü kadınların camiye gitmelerinin engellenmesi fitne gerekçesine dayanmaktadır, yaşlı kadınların ise fitneye sebep olacak durumları kalmamıştır. Ancak efdal olan kadınların cemaate katılmamalarıdır.⁹⁰ Müteahhirûn⁹¹ Hanefî fakihlerine göre ise, zamanın bozulması ve fâsıklığın açığa çıkması sebebiyle cuma, bayram ve vaaz için bile olsa, yaşlı da olsalar, kadınların cemaatle namaza katılmaları mekruhtur. Hatta İbnü'l-Hümâm (861/1457) kendi döneminde fâsıkların daha çok dışarıda bulduklarını gerekçe göstererek yaşlı kadınların gece namazlarına gitmelerinin de mekruh olduğu yönünde kanaat belirtmiştir.⁹²

Şâfiî ve Hanbelilere göre, ister genç, ister yaşlı olsun, güzel ve gösterişli kadınların erkeklerle birlikte cemaate katılmaları mekruhtur.⁹³

Mâlikîler erkeklerin şehvet duymayacağı yaşlı kadınların bütün namazlara, fitneden sakınan genç kadınların vakit namazlarına ve yakınlarına ait cenaze namazlarına katılmalarını câiz görürler. Ancak fitneye sebep olacak genç kadınların hiçbir namaza gitmelerini câiz görmezler. İbn Rüşd (595/1199) cemaate katılıp katılamaması bakımından kadınları dört kısma ayırmıştır: I. Erkeklerin hiçbir şekilde şehvet duymayacağı yaşlı kadınlar, namaz ve ilim meclislerine katılmakta erkekler gibidir. II. Erkeklerin tamamen ümidini kesmediği yaşlı kadınlar, def-i hâcete fazla çıkmamak kaydıyla, cemaatle farz namazlara ve ilim meclislerine katılabilirler. III. Genç fakat fazla alımlı olmayan kadınlar, farz namazlar ile yakınlarının cenaze namazına katılabilir, bayram namazlarına katılamazlar. IV. Genç, güzel ve alımlı kadınların asla cemaat namazı için erkeklerle birlikte mescide çıkmamaları tercih edilir.⁹⁴

Nakledilen görüşlerden ve bunların dayandığı gerekçelerden anlaşıldığına göre, bu konudaki kısıtlamalar namaz vakitleri ve cemaate katılacak kadının özelliği ile başlamış, fitneyi esas alan bazı âlimlerin düşüncesinde tamamen engellemeye kadar

⁹⁰ Natîfî, Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Kitabu cümeli'l-ahkâm*, Riyad 1997, 116-117; Kâsânî, *Bedâiyü's-sanâiyi'*, Beyrut 1982, II, 697; Mavsîlî, I, 80; Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, *Hâşiye alâ Merâkî'l-felâh şerhi Nûri'l-izâh*, 205; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 365; el-Meydânî, Abdulğânî *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb*, Döndüren, 293-294.

⁹¹ Şemsü'l-eimme el-Hulvânî ve Hâfızuddîn el-Buhârî arasında yani 1056-1293 arasında yaşayan Hanefî âlimlerine denir. Serahsî, Merğînânî gibi âlimler bu gruptandır. Bk. Muhammed İbrâhim, *Hanefî ve Şâfiîlerde Mezhep Kavramı* (trc. Faruk Beşer), İstanbul 1989, 10.

⁹² İbnü'l-Hümâm, I, 365-366. Ayrıca bk. Mavsîlî, I, 59; İbn Âbidîn, I, 566; Meydânî, 91.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-Muhezzeb*, IV, 93-95; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 230; Buhutî, *Keşşâfu'l-kimâ'*, I, 456. Ahmed b. Hanbel'in, "Bu zamanda kadınların cemaate çıkmalarını mekruh görüyorum, zira onlar fitnedir." dediği nakledilmiştir. Bk. İbn Receb, Ebu'l-Ferec el-Hanbelî, VIII, 42.

⁹⁴ Desûkî, Haşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebir, Beyrut ts., I, 335-336.

varmıştır.⁹⁵ Yani önce kadınların her namaza katılamayacağı ve erkeklerin onları net olarak görme ihtimalleri daha zayıf olan sabah, akşam ve yatsı namazlarına katılabilecekleri ifade edilmiştir. Genç bayanların cemaate katılmamaları tavsiye edilip hatta mekruh kabul edilirken, yaşlılara genel olarak bütün namaz vakitleri için bir serbesti tanınmıştır. Fitne ve fesadın yaygınlaştığı bazı zamanlarda yaşlı kadınlara da kısıtlama getirilmiştir.⁹⁶ Bu anlayış zaman içerisinde makul bir esneklik kazanacak yerde, ya da fitne unsurunun oluşmadığı yer ve zamanlar istisna edilmesi gerekirken, olduğu gibi devam etmiş ve en son yazılan fıkıh kitaplarının konuya bakışı ilk dönemlerde yazılardan pek farklı olmamıştır.⁹⁷

Hz. Peygamber'in kadınların cemaatten engellenmemesi yönündeki sözlü talimatlarına, fiilî uygulamalarına, takrirlerine ve sahâbenin kesin yasakçılığı benimsememesine rağmen daha sonra kadınların mescitlere gitmesinin engellenmesini haklı bulan fukahâ, görüşlerini başta fitne olmak üzere çeşitli gerekçelere dayandırmışlardır. Buna göre kadının cemaate katılmasına ilişkin bu kısıtlamayı fitne gerekçesine⁹⁸ dayandıranlar ve fıkıhın, oluşum döneminde örflerin etkisi altında kalmış olmasına bağlayanlar yanında,⁹⁹ insanların ahlâken bozulmalarıyla izah edenler de vardır.¹⁰⁰ Şâtîbî (790/1388) ise bu hükmü, 'kadınların kendilerini bir miktar gösterişe kaptırmaları ve çıkışlarından endişe edilir hâle gelmiş olması'¹⁰¹ şeklinde gerekçelendirmiş ve uygulamaya meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır.

Kadının cemaate gelmesi yönünde oluşan kısıtlayıcı yaklaşımın en enteresan gerekçesini Muhyiddîn İbn Arabî (638/1240) dile getirmektedir. Zira o, bu kısıtlamayı erkeklerin aşırı kıskançlığına bağlamakta ve şu görüşlere yer vermektedir:

"Canlılar içinde en kıskanç varlık insandır. Eğer insandaki kıskançlık aklın ve dinin sınırları dışına çıkarsa zararlı bir duyguya dönüşür. Bilhassa erkekler aşırı kıskançlıkları gereği hicap konusunda istenmeyen birtakım hükümleri dine sokuşturmayarak kalkışlırlarsa bu, Allah'a karşı işlenmiş en büyük edepsizlik olur. Nitekim İslâm'ın ilk asırlarında bile bazı insanlar yakalandıkları kıskançlık hastalığı gereği şeriatın câiz ve mubah gördüğü bir takım davranışları yasaklama cihetine gitmiştir. Meselâ Allah, kadınların namaz için mescitlere gitmelerini mubah kılmış, Hz. Peygamber de buna izin vermiş ve o hayatta olduğu müddetçe hanımlar Mescid-i Nebevî'ye devam etmişlerdir. Ancak onun vefatından hemen sonra, bazı kimseler; "Eğer Hz. Peygamber kadınların kendisinden sonra mescitlerde neler ihdas edeceklerini bilseydi mescitlere gitmelerini yasaklardı"¹⁰² diyerek bu izne karşı çıkmışlardır. Oysa Allah bu ruhsatı

⁹⁵ Kâsânî, fitne gerekçesine dayanarak, kadınlara cemaatin sünnet olmadığını ifade ettikten sonra, genç kadınların cemaate katılmasının mubah olmadığını da belirtmiştir. (Bk. Kâsânî, I, 155, 157).

⁹⁶ İbnü'l-Hümâm, I, 366.

⁹⁷ Örnek olarak bk. Kâsânî, I, 157; İbn Âbidîn, II, 552, 554, 565. İlk dönem fakihlerinden Süfyân-ı Sevrî (161/778)'nin, kadınların da cemaate katılmalarını sünnet kabul ettiği halde, kendi döneminde fitnenin yayılması ve fâsikların çoğalmasını gerekçe göstererek kadınların bayram namazlarına katılmalarını mekruh gördüğü nakledilmiştir. (bk. Kal'acı, *Mevsû'atu Süfyânî's-Sevrî*, Beyrut 1990, 580).

⁹⁸ Kâsânî, I, 157; Merğînânî, I, 57; Mavsîlî, 59; Şirbîni, I, 230; İbnü'l-Cevzî, 64.

⁹⁹ Yavuz, Yunus Vehbi, Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü, 95.

¹⁰⁰ Mavsîlî, 80; İbnü'l-Hümâm, I, 365-366; Meydânî, 92; Şelebî, *Ta'îlül-ahkâm*, Beyrut 1981, 38-39, 74.

¹⁰¹ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, III, 235.

¹⁰² Mâlik, *Muvatta'*, Kible, 15; Buhârî, Ezân, 163; Müslim, Salât, 144; Ebû Dâvûd, Salât, 53; Tirmizî, Cum'a, 36.

verirken kadın kullarının mescitlerde ne yapacaklarını veya neler ihdas edeceklerini bilmiyor muydu? O halde, Allah kadınların, fıtrata uygun olarak, yüzlerini açmalarına izin verdiği halde, gerek günlük hayatta gerekse ibadet esnasında kapatılması gerektiğini söyleyenler de kıskançlık hastalığı gereği Allah'ın mubah gördüğünü haram kılmaya çalışanlar cümlesindedir. Bunlar, Allah için kıskanmaları gerekirken Allah'ın kendisini de kıskanmaya başlamışlardır.¹⁰³

4. DEĞERLENDİRME

Buraya kadar verilen bilgiler değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir

(I). Hz. Peygamber kadını sadece erkeğe bağımlı, onun eşi olarak telâkki etmeyip hayatı erkekle paylaşılan gücü nispetinde sosyal aktivitelere katılan başlı başına bir varlık olarak görmüştür. Hz. Peygamber döneminde kadın daha sosyal iken sahâbe döneminde sosyalitesine bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Kadının cemaate katılmasına getirilen kısıtlamanın ya da ihtiyatkâr yaklaşımın kadının diğer alanlarda sosyalleşmesine, üretime katılmasına ve bazı haklarını elde etmesine engel olmadığı söylenemez. İbadet için bile evinden çıkmasına olumlu bakılmayan kadının, iş kurmak, işe gitmek gibi aktivitelerine onay verilmeyeceği ya da çok sıkı şartlar altında onay verileceğini tahmin etmek güç değildir. Nitekim klâsik fıkıh doktrininde kadının evinde oturması evinin dışında faaliyet yapmasına tercih edilmiştir. Bir diğer ifadeyle, âdeta kadınların evlerinde bulunmaları azimet, ev dışında bir faaliyete katılmaları ise çeşitli zaruretlere mebnî ruhsat hükmü gibi algılanmıştır.¹⁰⁴ Böylece, pek çok kadın hakkının engellenmesinde olduğu gibi, ibadete katılma konusunda da fitne genel geçer bir gerekçe olmuş, fitneden korunmada kadınlara aktif, erkeklere ise pasif rol düşmüştür.

Hz. Peygamber döneminde kadınların değil erkeklerle birlikte ibadet hayatına, sosyal hayata katıldıklarını gösteren örnekler ne enderdir, ne de zarurete mebnî olarak gerçekleşmiştir. Aksine bu kabil olaylar hem çoktur, hem de hayatın normal akışı sonucu gelişmiştir.¹⁰⁵ Fukahâ, kendi dönemlerinde fitnenin arttığını, Hz. Peygamber döneminin ise fitneden emin olunma bakımından daha elverişli olduğunu söyleyerek kadının sosyalleşmesi yönündeki ictihâdlara meşruiyet kazandırmak ve dinî bir gerekçe oluşturmak istemiştir. Ancak bu gibi argümanlara dayanarak kadının ibadet hayatına katılmasına ve sosyalleşmesine engel getirmek pek de isabetli gözükmemektedir.¹⁰⁶

(II). Hz. Peygamber sonrası dönemde sahâbe, *kadının cemaate katılması caiz olmakla birlikte, evinde kılmasının daha faziletli olduğu* şeklindeki rivâyetleri ön plâna çıkarmış, kesin yasaklamaya gitmemekle birlikte, kadın için evde ibadetin daha faziletli olacağı şeklindeki anlayışı benimsemiştir. Hem ilgili rivâyetleri hem de sahâbenin yaklaşımını esas alan fıkıh bilginleri yorumlarını bu yönde yapmış ve tercihlerini genellikle bu doğrultuda kullanmışlardır.¹⁰⁷ Ancak fakihler, kadının cemaate katılması

¹⁰³ Bk. İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, Mısır 1994, I, 741-744.

¹⁰⁴ Örnek olarak bk. Dehlevî, II, 333.

¹⁰⁵ Ebû Şukka, 16.

¹⁰⁶ Ebû Şukka, 16-17.

¹⁰⁷ Bu konudaki rivâyet ve görüşler için bk. Ahmed b. Hanbel, VI, 297, 301; İbn Hazm, II, 172-178; İbnü'l-Cevzi, 68-74; Nevevî, Ebû Zekeriyâ, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, Cidde ts., IV, 93-95; Şevkânî, *Neylü'l-eviâr*, III, 130-132; İbn Kudâme, Muvaffakuddîn, *el-Muğnî*, Beyrut 1994, II, 36-37.

konusunda sahâbenin yaklaşımını esas almakla birlikte, bir adım daha atarak kadının cemaate katılmasının sünnet olmadığına, hatta mekruh olduğuna hükmetmişlerdir. Halbuki kadının namazını evinde kılmasının daha faziletli olduğunu söyleyen sahâbenin, ortaya koyduğu gerekçelerin dînî olmaktan ziyade, toplumsal ve sübjektif ahlâkî nedenlere dayandığı söylenebilir.¹⁰⁸ Başka bir ifadeyle, sahâbenin bu yöndeki tutumunun dînî bir zorunluluktan ziyade, onların şahsî tutumlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Nitekim sahâbeden bazıları Hz. Ömer'in sabah ve yatsı namazlarına devam eden hanımına; Hz. Ömer hoş karşılamadığı ve kıskandığı halde neden namaza devam ettiğini sormuşlar, o da: "Bana yasak getirmekten onu engelleyen nedir?" deyince, "Allah'ın kadın kullarını meşitlerden alkoymayın" hadisidir, diye cevap vermişlerdir.¹¹⁰ Bu ifadeler Hz. Ömer'in hanımının camiye devam etmesini istememesinin dînî değil, daha çok şahsî gerekçeye dayandığını göstermektedir. Buna rağmen sahâbenin bu yaklaşımının özellikle de İbn Mes'ûd'un görüşlerinin daha sonraki fukahâ üzerinde önemli etkisi olmuş, fakihler bu kabil hükümleri tespit ederken sübjektif ahlâkî gerekçelere daha çok ağırlık vermişlerdir.

(III). Fakihler ortaya koydukları ictihâdlarıyla, kadınların erkeklerle birlikte ibadet hayatına katılması konusunda oldukça katı ve sıkı davranmışlardır. Bunu bir noktaya kadar *ihtiyat* olarak yorumlamak mümkündür. Ancak bu düşünce, kadının tamamen toplumdaki tecrit edilmesine yol açtığı zaman, dinin hedefleriyle ne derece örtüşeceği bir tarafa, pratik değerini yitireceği kesindir.

Bazı fakihler kadınların cemaatten engellenmesinin gerekçesini fitne olarak tespit ettikten sonra, fitneden emin olunması durumunda kadınların cemaate devam edebileceklerine dair ruhsat verileceğini belirtmişse de¹¹¹ bu yaklaşım genel kabul görmemiştir. Kadınlar bazı haklardan mahrum bırakılma pahasına evlerine gönderilirken, erkeklerin onların bulunmadığı bir alanda fitneden emin olacağı düşünülmüştür. Halbuki Kur'ân kadın ve erkeklere birlikte hitap ederek her iki cinsin de gözlerini koruyup iffetlerini muhafaza etmelerini ya da iffetli davranmalarını istemektedir.¹¹² Sadece bu âyet bile kadınların sosyal hayatın içinde olduklarını göstermeye yetebilir. Zira kadınlar devamlı kapalı kapılar ardında ve yüzleri bile görülmeyecek bir halde bulunacaksa gözleri haramdan koruma emrini anlamlandırmak zorlaşacaktır.

(IV). Hz. Peygamber döneminde çok net bir ayırım bulunmadığı halde, fakihlerin kadınların cemaate devamı konusunda yaşlı-geç bayan ayırımı yaptıkları görülmektedir. Onların bu şekilde bir ayırımı gitmelerinin dayanağını araştırdığımız zaman şunları görmekteyiz: Kadının cemaate devam etmesi ile ilgili hadisler mütevâtir olup¹¹³ bu rivâyetlerde genç- yaşlı ayırımı yoktur.¹¹⁴ Tespitlerimize göre bu konudaki ayırım İbn Mes'ûd'a aittir. Zira hadis kaynaklarında kadınların camiye gelmeleri hükmünden yaşlı kadınların istisna edildiğini ifade eden rivâyetler İbn Mes'ûd'un sözü olarak nak-

¹⁰⁸ Bk. Dehlevî, II, 66.

¹⁰⁹ Ebû Şukka, 15.

¹¹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 276-277.

¹¹¹ İbn Receb, *el-Hanbelî*, VIII, 43.

¹¹² Nûr, 24/30, 31.

¹¹³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 113.

¹¹⁴ Bu konuda ayırım yapan ve Hz. Peygamber'e nispet edilen bir rivâyeti kaydeden Nevevî, bunun garîb, zayıf ve mevkûf olduğunu ifade etmektedir. (bk. IV, 92, 94).

ledilmektedir.¹¹⁵ İbn Mes'ûd'dan nakledilen sözlerin genel ifadesi: “Kadın evinin dışında daha faziletli bir namaz kılmamıştır, ancak şehvetten kesilmiş yaşlı kadınlar hariç” şeklindedir.¹¹⁶ Bir rivâyette, İbn Mes'ûd'un Cuma günü kadınları “Çıkın ve evlerinize gidin, evleriniz sizin için daha hayırlıdır.” diyerek camiden kovduğu belirtilmektedir.¹¹⁷ Bu rivâyetler sahîh, râvîleri ise sika olarak nitelendirildiğinden fakihler bunları delil olarak almışlardır. Dolayısıyla fakihlerin bu konudaki görüşlerini İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivâyetlerin etkilediği anlaşılmaktadır. Zira kadınların cemaate devam konusunda kısıtlamaya tâbi tutulmalarında veya serbesti elde etmelerinde genç-yaşlı kriterinin kullanılmasını ifade eden rivâyetlerin rivâyet zincirinde yer alan birinci şahıs İbn Mes'ûd'dur.¹¹⁸

(V). Fakihler toptancı davranarak hükümlerini neredeyse bütün kadınlar, zamanlar ve mekânlar için vazetmişlerdir. Halbuki kadınların mescide gelmemesini tavsiye eden bazı rivâyetler ve bu doğrultuda yorum yapan sahâbiler, *şayet kadının cemaate gelmesinde fitne bulunacaksa* gibi şartlı ifadeler kullanmışlardır.¹¹⁹ Nitekim sahâbe döneminde kadınların mescide gelmelerine iyi bakılmamasına, bazı kadınların, Hz. Peygamber'in talimatlarına aykırı olarak, mescide güzel koku sürünerek ve erkeklerin dikkatini çeken alımlı elbiseler giyerek gelmelerinin sebep olduğunu daha önce belirtmiştik. Fakihlerin bu aşırı korumacı anlayışları, özellikle de kendi dönemlerinde genel ahlâkın bozuk oluşuna dikkat çekmeleri düşünüldüğünde asırlar boyu İslâm toplumlarında ahlâkî ilkelerin sanki hiç hâkim olmadığı, olmayacağı ve bu potansiyel fitne tehlikesinin hep devam ettiği ve edeceği endişesi uyanmaktadır. Fakihlerin bu şekildeki anlayışlarının olumsuz yönlerinden biri de şudur: Bu anlayış bir taraftan fitne karşısında yenilginin baştan kabul edildiği izlenimini verirken, bir taraftan da fitnenin bertaraf edilmesi yönünde yapılması gereken zihnî ve ahlâkî hazırlıkların âdeta önünü kesmektedir.

(VI). Fakihlerin bu aşırı korumacı anlayışlarını eleştiren İbn Hazm da kadının ihtiyacı için çarşıya çıkmasına cevaz veren fukahânın ibadet için cemaate katılmasına getirdikleri kısıtlamaya şaşmaktadır. Görülen o ki, fakihlerimiz kendi dönemlerinin özel şartlarını da dikkate alarak, uzun vadeli, zamana dayanıklı, insan fıtratına ve dinin toplumsal taleplerine daha elverişli olan ahlâk eğitimi yerine, bugüne göre eskimiş kabul edilecek, kolaycı ve birinci derecede erkekleri korumayı hedef alan, evlere kapama, kadınları tecrit etme gibi aşırı ihtiyatkâr bir yöntemi esas almışlardır. Halbuki Müslüman fertlerin, Kur'an hitabının da gereği olarak, birlikte yaşayarak iffetli kalma yöntemi takip edilseydi kadının sosyalleşmesine engel olunmayacak, mevhum korkularla kadın toplumdan kovulup daima erkeklerin ilgisini çeken arada bir görüldüğünde iştahlarını kabartan bir nesne olmayacak, aynı mekânı paylaşırken, karşılıklı haklara riayet edilecek, fitneden korunmak için taviz veren hep kadın olmayacak,

¹¹⁵ İbn Mes'ûd'a ait olan bu ifadeleri Hz. Peygamber'e ait kılanlar da vardır. Örnek olarak bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 116.

¹¹⁶ Bk. Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebir*, Musul 1983, IX, 293 Hadis No: 9471-73.

¹¹⁷ Taberânî, IX,294, Hadis No: 9477; el-Heysemî, Ali b. Ebû Bekir, *Mecmau'z-zevâid*, Beyrut 1407, II, 35 (Heysemî, yukarıdaki rivâyetleri aynen almış, senetlerinin sahîh, râvîlerinin sika olduğunu belirtmiştir).

¹¹⁸ Bu konuda doğrudan Hz. Peygamber'e atfen sadece bir iki rivâyet vardır. (Bk. Heysemî, II, 35).

¹¹⁹ Bk. İbnü'l-Cevzî, 68, 72.

erkekler eline, beline ve diline hâkim olmayı öğrenecek, kadınlarla yaşarken ölçülü ve iffetli olmasını bilip kalp eğitimini bu şekilde gerçekleştirecekti. Nitekim fitneyi iki kısma ayıran İbn Kayyim şüpheye dayanan şehvet kaynaklı fitneden korunma yolunun sabır olduğunu bildirmiştir.¹²⁰

Hız. Peygamber döneminde kadının potansiyel olarak fitne unsuru taşımakla birlikte, yine de sosyalleşmesine engel olunmadığını, Hız. Peygamber'in belirlediği ölçüler çerçevesinde kadının hep sosyal hayatın içinde olduğunu savunan bir araştırmacı da bu şekildeki fitneden korunma yollarını açıklarken kısaca şu görüşlere yer vermektedir: Fitneden kurtulmanın yolu, toplumdan el etek çekmek, Allah'ın helâl kıldıklarını helâl kılmak ve O'nun emretmediği şekilde engeller koymakla olmaz. Aksine fitne insanın içinde olduğundan, onun içine tesir edecek yöntemler geliştirmek gerekir. Bu şekildeki yöntemler geliştirilmedikçe insan ibadet esnasında ve ilimle meşgul olurken bile fitneye düşebilir. Bunun için belli ölçülere riayetle birlikte bir arada yaşayarak ve kalp eğitimi yoluyla fitneden kurtulmak mümkün olur. Kalıcı olan budur.¹²¹

Son dönem İslâm mütefekkirlerinden Musa Cârullah'ın konuyla ilgili bir yorumu da, abartılı ifadeler taşımakla birlikte, meseleye açıklık getirici mahiyette olup şöyledir:

"İslâmiyet'te örtünmenin esası hanımların hakları, saygınlıkları ve şerefleridir. Mukallit fakihlere göre ise, örtünmenin esası fitne korkusudur. Ahlâklı ve dindar erkekleri fitneden korumak için hanımları ve kızları hapsedtiler; bütün haklarından, şereflerinden tamamen mahrum bıraktılar. Eğer hanımlar iffetsizliğe meylediyorsa hicabın bir paralık önemi yoktur. Ancak hicabı, terbiyeden, ilimden, maarıftan ve hukuktan men edecek bir şekilde kullanmak yanlış olur."¹²²

SONUÇ

Yapılan bu araştırmadan elde edilen verilere dayanılarak denilebilir ki, Hız. Peygamber döneminde kadınların genç-yaşlı ayırımı yapılmadan mescide gelmelerine engel olunmadığı gibi gelmeleri konusunda teşvik bile edilmişlerdir. Ancak Hız. Peygamber, kadının kadınsı özelliklerinden kaynaklanabilecek potansiyel bazı olumsuzlukların meydana gelmemesi için, mescide devam eden kadınların riayet etmeleri gereken bazı ölçüler vazetmiştir. Kadınların mescide gelirken koku sürünmemeleri, alımlı elbiseler giymemeleri, erkeklere karışmamaları gibi hususlar bunlardan bazılarıdır. Bunun yanında Hız. Peygamber, büyük ihtimalle toplumsal yapıyı ve aile yapısını dikkate alarak, kadının evdeki işlerini, kocasına karşı yükümlülüklerini ve çocuklarına bakma görevlerini aksatmaması için kadınların namazlarını evlerinde kılmalarının daha faziletli olacağını da ifade etmiştir. Fakat Peygamber'in söz konusu tavsiyesi hanım ve erkek sahâbîler tarafından kesinlikle bir yasaklama olarak algılanmadığı gibi, mescitte kıldıkları namazın fazilet bakımından daha az olacağı şeklinde de değerlendirilmemiştir. Zira bu tavsiyeye rağmen, hanım sahâbîler mescitte namaz kılmaya devam etmiş, erkek sahâbîler de onlara engel olmamıştır. Peygamber'in mescide gelmek

¹²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetü'l-İhfü'n*, II, 586.

¹²¹ Ebû Şakka, III, 154-155.

¹²² Cârullah, Musa, *İslâm Şeriatının Esasları* (yay. haz. Hatice Görmez), Ankara 2002, 42.

isteyen kadınlar için ölçü getiren hadisleri de dikkate alındığında Peygamber'in kadının evinde kıldığı namazın daha faziletli olacağı yolundaki tavsiyeleri sanki söz konusu ölçülere riayet edemeyen kadınlara mahsus kabul edilmiştir. Bunlar yanında Hz. Peygamber döneminde fitne söylemi ile kadınların mescitlerden engellenmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Sahâbe dönemine bakıldığında, sahâbenin genel tavrının kadınların namazlarını evlerinde kılmalarından yana olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in kadınların mescide gelmesine engel olunmamasını, onlara namaz için izin verilmesini ifade eden hadisleri dikkate alınarak kadının cemaatle ibadetine kesin bir yasak da getirilmemiştir. Sahâbenin kadınların mescide devam etmelerine taraftar olmamalarında şahsi kıskançlıkları yanında, o dönemde bazı kadınların Hz. Peygamber'in koyduğu ölçüleri ihlâl etmelerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sahâbe kadınların mescide gelmesini kesin olarak yasaklamamakta, fakat İbn Mes'ûd gibi bazı sahâbiler daha sonra adı fitne şeklinde netleşecek bir gerekçe ile kadınların mescide devamlarını engelleyici görüşler ortaya koymuşlardır. Genel olarak sahâbenin kadınların mescide gelmemesini tercih edici ihtiyatkâr tutumlarının özellikle de İbn Mes'ûd'un görüşlerinin daha sonraki fukahânın ictihâdları üzerinde önemli etkiler bıraktığı da görülmektedir.

Sahâbenin ihtiyatkâr tutumu fukahânın anlayışında, kendi zamanlarının şartları da dikkate alınarak, daha yasaklayıcı hâle gelmiştir. Ayrıca fukahâ sahâbenin adını tam olarak telâffuz etmediği, ancak alt yapısını hazırladığı yasaklama gerekçesini de oluşturmuş ve çokça kullanmışlardır ki, bu gerekçenin adı fitnedir. Fitne gerekçesi kadınlar bağlamındaki hükümler için öyle bir söylem hâline gelmiştir ki, şahıs, yer ve zaman ayırımı yapılmadan, âdetâ bütün kadınlar hakkında kullanılagelmiştir. Bir başka ifadeyle, kadın erkek ilişkilerinde ya da kadının erkeklerin bulunduğu ortamlarda bazı haklarını kullanmalarının yasaklanmasında en kolay gerekçe fitne olmuştur. Fitne genel geçer bir gerekçe olunca, yine İbn Mes'ûd'un görüşlerinin etkisiyle, bazı dönemler genç kadınların fitneye daha çok sebep olduğu söylenerek, cemaatle ibadetten önce onlar men edilmiş, daha sonra bu yasak, zamanın fesadı ve fâsıkların çoğalması gibi ilâve gerekçelerle yaşlı kadınları da kapsayacak kadar genişletilmiştir.

Tarih boyunca İslâm toplumlarında kadının erkeklerle birlikte ibadet hayatına katılımını gösteren grafiğin eksi yönde ya da aşağıya doğru seyrettiği ve bunun da fitne gerekçesine dayandırıldığı görülmektedir. Ancak bu gerekçeyi bütünüyle, her zaman, her yerde ve her kadın için toptan kullanmanın İslâm toplumlarında ve Müslümanlar nezdinde bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirdiğini düşünmekteyiz. Zira fitne kolay bir gerekçe olmasının yanında, tek taraflı düşünülerek sadece kadınların hal ve hareketlerini kısıtlayıcı bir vecheye dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak da, kadınlar yeterince sosyalleşememiş, siyaset, ticaret, sanat gibi iş kollarına aktif bir biçimde katılamamış ya da çok sıkı şartlar altında katılmaya çalışmıştır. Halbuki, Hz. Peygamber'in kadının fitnesine dikkat çekmesi potansiyel ve muhtemel bir olumsuzluğa işaret etmekten başka bir şey değildir. Bu potansiyel olumsuzluk kadının kadınsı özelliğinden kaynaklanmakta, birbirine yabancı olanlar ilişkilerinde daha dikkatli ve seviyeli davranmaya davet edilmektedir. Hz. Peygamber'in bu yöndeki uyarılarını kadını dışlayıcı, fitne özelliğini onun tamamen aleyhine kullanıcı bir tavır haline getirmek doğru bir yaklaşım olmamalıdır. Bunun için de Müslüman erkek ve kadınlar

birbirinden tamamen kaçıp gizlenmek yerine, Peygamber'in koyduğu ölçüler içerisinde, seviyelerini koruyarak ve en önemlisi birlikte yaşayarak fitne tehlikesini aşma yolunu denemelidirler. Zira Hz. Peygamber döneminde kadının durumu böyledir. Yani o dönemde kadın sosyal hayatın içerisindeydi.